

НОВ КЛАСИЧЕСКИ ТРУД ПО БЪЛГАРСКА ДИАЛЕКТОЛОГИЯ

Доц. Владислав Миланов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Професор Лучия Антонова-Василева е от онези утвърдени български езиковеди, които неуморимо и с плам продължават да проучват българските диалекти в тяхното разнообразие. Днес, когато съвременната лингвистика непрекъснато ползва резултатите от диалектоложките и от историческите лингвистични проучвания, мисията на изследователи като професор Василева е още по-сложна и още по-значима за облика на българската езиковедска наука в България и в чужбина. Сложността произтича поне от два фактора.

1. През последните години се засилва влиянието на социолингвистиката, чиито представители в България все по-настоятелно се опитват да наложат научната хипотеза, че българските диалекти изчезват, тъй като в регионите по естествен път си отиват по-възрастните носители на диалекта. Тази хипотеза налага, от своя страна, друга водеща хипотеза, че е належащо проучването на българските градски говори, но без да се отчита, че едното не отрича другото, а го осмисля и допълва, за да е вярна и точна научната картина. Българската диалектология в представите на изследователите социолингвисти се възприема по-скоро като историческа наука, а не като един от най-сериозно развитите лингвистични клонове, който вписва България убедително и в научната карта на световната наука. Лингвистичен дял, от който се ползват всички съвременни езиковедски науки.

ЛУЧИЯ АНТОНОВА-ВАСИЛЕВА

ГОВОРЪТ НА БЪЛГАРИТЕ В РАХОВЕЦ, ПРИЗРЕНСКО

Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“

2. За съжаление, днес диалектологията не се развива с онези мащаби, които ѝ налагат учени като проф. Ст. Стойков, проф. М. Младенов, проф. Т. Бояджиев, проф. В. Радева и др., тъй като съвременната ситуация ограничава възможността за сериозни теренни проучвания, чрез които да се обективира състоянието на диалекта като териториално ограничена единица, която обаче е в непрекъснат контакт с книжовноезиковата формация поради социално-икономическите процеси в българското общество.

Диалектоложките изследвания на проф. Лучия Антонова-Василева обаче поддържат духа на класическите български и световни тенденции в тази област, като същевременно съчетават традиционните подходи с най-нови изследователски методи при описанието и анализа на говорите във и извън пределите на България.

Доказателство за това е книгата **„Говорът на българите в Раховец, Призренско“** (Antonova-Vasileva 2021), отпечатана от Издателството на Българската академия на науките през 2021 г. Убедено бих отбелязал още в самото начало на представянето на това изследване, че то се нарежда сред най-добрите образци в представянето на диалект, сред класическите проучвания на утвърдени български диалектолози, които създават и развиват науката за диалектите като базисна наука, утвърдила се през годините в българското езиковедие и доказала категорично своите научни приноси сред най-добрите световни образци.

В духа на класическия тип проучвания книгата въвежда читателя със сведения за Раховец, Призренско, Република Косово, и още от самото начало заявява смелостта на своята изследователка да представи един говор след тежка работа на терен, при условия, които не просто са неблагоприятни, но често крият и заплахата за човешкия живот. Именно в такива условия проф. Василева събира материала за своята книга, която започва още в началото с една много интересна история. На автогарата в Призрен проф. Василева е заговорена от човек на български диалект. На въпроса ѝ откъде знае български език, той отговаря еднозначно: *Аз съм от Раховец*. Вторият факт, който задължително трябва да бъде отбелязан още във въвеждащата част, е, че сръбските лингвисти определят диалектите в Косово като дял от сръбския език, а диалектолози като Младенович и Реметич изобщо не поставят въпроса за наличието на компактно славянско единство. Това също предопределя трудността на задачата, с която се захваща в своето изследване авторката: да приведе исторически сведения за селището и за изконния български произход на населението в Призренско. Лично събираният материал категорично заявява доказателства за проявата на характерните за българския език черти като:

- загуба на синтетизма в именната и в глаголната система;
- разпадането на склонението, от което в диалекта са запазени отделни елементи – родително-винителната форма при имената;

- удвояване на допълнението;
- употреба на задпоставен определителен член;
- отсъствие на инфинитивни форми и др.

В първата част на книгата, която въвежда в историческите сведения за местоположението и за стопанския живот на селището Раховец, много подробно са представени важни за проучването данни, които до този момент не са били представяни убедително. Със своята прецизност авторката убедително мотивира значението на изследването на актуалното състояние на езика и на народностната принадлежност на населението в Косово и Призренско; обобщава много обективно и досегашните сведения за диалектите в този район, като започва още от дефиницията на акад. Александър Теодоров-Балан, според когото диалектите в Косово – „косовско-моравски“, очертават западната граница на българската езикова територия. За да изгради своята научна хипотеза, проф. Василева проследява научните схващания и на други изследователи: Кр. Мисирков, чуждестранни учени като Гилфердинг, Ст. Веркович, Г. Занетов, А.М. Селищев, за да се върне отново към позоваването на български изследователи като Ст. Младенов, Й. Иванов и Б. Цонев. Техните проучвания са много добра основа, върху която авторката развива своите съвременни наблюдения, като в редица случаи допълва и прецизира научните постановки, на които се позовава. Особено важно сред всички изброени изследвания е изследването **„Произход, име и език на моравците“**, публикувано от проф. Цонев през 1918 г., както и проучването **„Резултати от моите изследвания на моравските говори през 1916 – 1917 г.“**, където са очертани два важни извода, обективирани със следните езикови факти:

1. разнебитено склонение, старинско ударение, липса на квантитет, отсъствие на инфинитив и на стара сравнителна степен, запазване на старото съгласно и краесрично Л, по-честа употреба на определени глаголни форми (стр. 47);

2. обвързвайки диалекта с продължението на у-говорите към север и запад през Прищинско и Призренско и отбелязвайки го като диалектно цяло, което се отличава и от сръбски, и от български по това, че слива двата ера в един тъмен звук Ъ, което е основание да ги определи като **„косовско-моравски“** говори, авторът категорично оформя своето научно обобщение: *влиянieto от българска страна е несравнимо по-силно в езиково и в културно отношение* (стр. 48).

Лучия Василева представя в детайли и важни сведения за културните традиции и писмените паметници от Призренско, като ги обвързва тясно с прегледа на българските писмени паметници, направен от Б. Цонев в „История на българския език“. Посочени са редица важни паметници, които според изследователите са свързани по произход с Призренско. Такъв паметник например е **Мариинското евангелие** от края на X или от началото на XI век. Немало-

важен факт, който отбелязва авторката, е, че след падането на България под турско робство по тези земи е пренесена писмената традиция на Търновската Евтимиева школа. Обзорът се допълва и от убедителен коментар на други паметници, възникнали в Призренско или в Прищепско, като например **Верковичевия апостол** от XIV век. Както във всяко сериозно научно изследване, така и в проучването на говора на Раховец авторката представя свидетелства за това, че през епохата на Българското възраждане има ясни свидетелства за издадени в този район книги, които са свързани с българската национална идея (като пример авторката посочва „**Огледало**“ на К. Пейчинович). Специално внимание е обърнато на един ранен ръкопис от XVII – XVIII век: **Рударски закон** от 1746 г.

Изключително интересни са и анкетите сред населението от Раховец за местния „език“. Очаквано, те са проведени трудно, като се има предвид нагласата на местните жители да се отпуснат и да разговарят по теми, за които в обществото с години е насажден страх. Тук обаче авторката прави един от първите значими за изследването и за диалектологията изводи: езикът е смесен, тъй като всички са изучавали в училище книжовен сръбски език, а българското влияние се осмисля като последица от присъствието на български войски през Първата световна война и с търговската дейност, свързана с винарството в района (стр. 57). Този извод ми дава основание да отнеса проф. Лучия Антонова-Василева към онези големи български лингвисти, чиито научни изводи се опират на езиковия материал, а не на актуалните политически тежнения, които са непрекъснат повод за раздор между балканските и славянските народи.

Като всеки класически труд по българска диалектология и трудът на проф. Лучия Антонова-Василева започва с представянето на **фонетичната система** на Раховец. Разгледани са подробно рефлексите на ятовата гласна, на задната носова гласна, както и рефлексите на двете ерови гласни. Представени в тази част на книгата са също застъпниците на предната носова гласна, акавизмът като явление, системата на съгласните и някои особености, свързани с ударението. В анализа са коментирани и застъпниците на *tj и *dj, защото рефлексите им дават сериозно основание на авторката да формулира своите научни тези. В заключението проф. Василева обобщава следните научни изводи:

– Говорът е свързан с говорите в съседните републики Албания и Македония.

– Редица особености го свързват пък с крайните български северозападни у-говори, а други го доближават до фонетичните особености на югозападните диалекти.

– Рефлексът на ятовата гласна е Е, но се срещат и варианти с остатъци от широк изговор.

– Разнообразие от рефлексите на задната ерова гласна.

- Група ър на мястото на сонантното р.
- Група -ъл и гласна у на мястото на сонантното л.
- Малкият ъ се изяснява в е.
- Наличие на акавизъм, подобен на явлението в северозападните говори.
- Обеззвучаване на съгласните.
- Акцентната система – различна от акцентната система на сръбския език с тенденция към преместване на ударението към по-предна сричка.

Изследването представя езиковите особености на говора, като ги разгръща на **морфологично и на морфосинтактично** равнище. Още в началото на тази част авторката се позовава на едно схващане на Б. Цонев, че различията между сръбския и българския език личат най-ярко при диалектите от Морава в областта на морфологията и синтаксиса (стр. 81). Основания за „балканославянския“ им характер се обвързват предимно с историческите промени в политическите държавни граници. Ето защо проф. Василева определя като особено важни и ги разглежда в книгата си следните особености от това равнище: *липса на инфинитивни форми, преструктуриране на падежната система, употреба на членувани форми, бройна форма и форми за множествено число при съществителните имена; разгърнати са задълбочено и отделни части на речта: прилагателни имена, числителни имена, местоимения; богато са представени и глаголите и темпоралната парадигма*. На задълбочен анализ в края на тази част са подложени и неизменяемите части на речта.

Изводите от анализа на морфологичното и на морфосинтактичното равнище показват следните важни черти на говора:

- пълното отсъствие на инфинитив го сближава с българския и го отличава от сръбския език;
- разколебаване на падежната система и употребата на предлог с общ косвен падеж;
- употреба на задпоставен определителен член;
- аналитични форми за образуване на сравнителна и превъзходна степен при прилагателните имена и при наречията;
- надмощие на окончанието -е за образуване на множествено число при съществителните и при прилагателните имена;
- близост на местоименната система до местоименията на западните български говори;
- сходства със западните български говори при глаголната система и при глаголната парадигма (окончанието -м, формите за минало свършено време; липса на лични окончания при глаголни форми за 3л. ед. ч).

Въпреки териториална отдалеченост на говора и изкуствено създадената изолираност от България и въпреки сложните държавнополитически решения в него са запазени типично български езикови особености, които авторката много точно определя със следната дефиниция: „...говорът на Раховец проявя-

ва особеностите на крайните северозападни български говори и преди всичко на техния моравски дял...“ (стр. 121). Като съвременен обективен и задълбочен изследовател, тя допълва, че диалектът е свързан и със съседните диалекти в Албания и Северна Македония, а най-голяма е близостта му с говорите от областта Гора и Жупа.

Лексикалните особености на говора на Раховец са представени чрез пълен и много точен анализ на названията на селскостопанските растения; названията на земеделските сечива, инструменти и уреди; названията на съдове и домашни пособия за прибиране и съхранение на храни, напитки и дребни сечива; лексика, свързана с животновъдството. Разгърнати са и други традиционни названия на храни и названия, свързани с храненето. С тънък усет на изследовател диалектолог проф. Василева е отделила значително място и на редица диалектни названия, означаващи действия и състояния на човека, названия за облекло и разбира се, роднински названия.

Един от реквизитите, които ми дават основание да определя изследването като класически труд в българската диалектология, са и **образците от говора на Раховец**. През тях авторката убедително демонстрира научните описания, които систематизират говора. Речта оживява пред очите на читателя, а книгата се нарежда сред онези най-достойни образци на българската диалектология, които я правят наука с национално и световно значение.

ЛИТЕРАТУРА

АНТОНОВА-ВАСИЛЕВА, Л. 2021. *Говорът на българите в Раховец, Призренско*. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“. 207 стр. ISBN 978-619-245-120-2

REFERENCES

ANTONOVA-VASILEVA, L. 2021. *Govorat na balgarite v Rahovets, Prizrensko*. Sofia: Prof. Marin Drinov. 207 p. ISBN 978-619-245-120-2

NEW CLASSICAL WORK ON BULGARIAN DIALECTOLOGY

✉ **Dr. Vladislav Milanov, Assoc. Prof.**

ORCID iD: 0000-0002-8920-5621

Bulgarian Language Department

Slavic Studies Faculty

Sofia University

Sofia, Bulgaria

E-mail: v_milanov@slav.uni-sofia.bg